

УДК 811.112.2'34

ФОНОСЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ У СУЧАСНИХ РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ

Незвеська А.М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті досліджено імовірні ступені набуття звуком символічних смислів. Дане дослідження демонструє виокремлення фоносемантизму як інтеграційної дисципліни. Підтверджується явище багатоаспектності даної науки. Продемонстровані дані експериментів з оцінювання фонем за ознаковими шкалами. Здійснено аналіз даних за критерієм кореляційного аналізу.

Ключові слова: диференційна ознака фонем, експеримент, звукова організація тексту, значення лексеми, когнітивна лінгвістика, кореляційний аналіз, символічне значення, фонема, фоносемантизм, фонетичне значення.

Постановка проблеми. Фонетичне значення зафіксоване лінгвістами у різно-системних мовах. Питання полягає у подібності/розбіжності цього значення у мовах світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведені теоретико-експериментальні дослідження при вивченні феномену фонетичного значення (ФЗ) В. фон Гумбольдтом, Е. Сепіром, С.В. Вороніним, О.П. Журавльовим, В.І. Кушнериком, В.В. Левицьким, засвідчили його наявність,

функціонування у різносистемних мовах світу у різних варіаціях.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Фонетичне значення фонем та фонематичні ознаки різносистемних мов є універсальним чи національно-специфічним. Ця проблема очікує свого вирішення.

Мета статті. Головною метою статті є демонстрація фонетико-експериментальних даних різносистемних мов, їх аналіз та прояв певних по-

дібностей/розбіжностей у фонетичному значенні мов світу.

Виклад основного матеріалу. В контексті сучасних світових тенденцій, які прагнуть до перманентного прогресу, лінгвістика постійно розвиваючись, маніфестує нові гіпотези та ідеї щодо функцій та функціонування основного здобутку людської діяльності – мови. Засвідчуємо той факт, що лінгвістика сьогодні розширює галузі дослідження, які пов'язані з мовою, прямо чи опосередковано. При дослідженні феномена мови науковці пропонують застосовувати сучасні та новітні принципи, які активно включають інтеграцію інших суміжних до лінгвістики наук, до того ж активно залучають до вивчення мови, як багатоаспектного явища, і самого носія мови та особливості процесу мислення людини.

Окрім загальноприйнятих лексичного та граматичного значень, у мовознавстві стали виокремлювати категорію, так званого, фонетичного значення (С. Воронін, О. Журавльов, В. Кушнерик, В. Левицький) під яким розуміють асоціативне, символічне значення звуків.

Достатня кількість робіт присвячена розробці цих уявлень, а саме, смислослуковій організації тексту, його звуковому оформленню, фонетичному значенню звуків, зв'язку між значенням і звучанням лексеми. І.Г. Рузін відзначав, що природа мовної одиниці визначається, як дуже складна та рухома сукупність наступних факторів:

- екстралінгвістичних, які обумовлені об'єктивною природою дійсності, що відображається в думках та мові;
- концептуальних, пов'язаних з закономірностями відображення об'єктивного світу свідомістю людини;
- власне мовних, які породжуються закономірностями їх функціонування у мові [9, с. 39].

С. Ульманн, у свою чергу, підкреслював, що звуки набувають певного ступеню символічності тільки у конкретному контексті. Також, увагу дослідників привертала роль змістовної звукової організації тексту в процесах його декодування та емоційного сприйняття, до того ж зазначалось, що процес сприйняття і розуміння суті є дещо складнішим, оскільки він виникає у результаті поєднання культурного, емпіричного і чуттєвого досвіду, які формуються протягом життя і залежать від мовця та його мовного оточення та ситуації [10, с. 51–52].

Увага, заодно, зверталась також на те, що смисл будь-якого відрізка тексту як певного цілісного фрагменту вельми складно декодувати, не спираючись на відносну повноту розуміння безлічі частин і деталей цього цілого, які є носіями сенсу, а в свою чергу серед них особливе місце займають текстоутворюючі засоби просодії і фоносемантики [1, с. 66].

Вивчення звукової тканини тексту показало, що звукове оформлення не є випадковим, а знаходиться у співвідношенні з його емоційним насиченням. Було встановлено, що свідоме збільшення «світлих» або «темних» звуків в тексті сприяє вираженню емоційного стану мовця і впливає на адресата [6, с. 24–25].

Поглиблюючи вже існуючі уявлення, В.В. Левицький зазначав, що символічні значення звуків є науковою абстракцією, оскільки самі зву-

ки без приписаного їм смислу не мають жодного значення. І, тим не менш, в поєднанні з певним смислом вони можуть набувати конкретного значення [7, с. 67].

Слово, як ланцюжок звуків складається у семантичному співвідношенні з елементарними звуко-смислами, які інформують про значення всього звукового комплексу [3, с. 44].

До прикладу, Л. Зіндер наголошує, що фонема, сама по собі позбавлена змісту та набуває значення завдяки тому, що вона може матеріалізувати наділені змістом мовні одиниці [5, с. 9].

На думку О. Потєбні, звук усвідомлюється тільки в сформованих словах і не одразу: "Тільки по мірі того, як він уживається з відомим значенням слова, людина відкриває в ньому необхідність пов'язати його з конкретною думкою" [8, с. 121].

Сучасний етап розвитку фоносемантики засвідчує, що експериментальні методи дослідження є найбільш дієвими та результативними. Завдяки дослідом даного типу науковці мають змогу встановити спільні особливості у функціонуванні фонологічних одиниць різносистемних мов (С.В. Воронін, О.П. Журавльов, В.І. Кушнерик, В.В. Левицький, Н. Müller, J. Orr, E. Sapir, I.K. Taylor, D. Westermann), а також вдається виявити фонаційні ознаки, які формують умовні асоціативні значення фонологічної одиниці мови.

Експериментально також було встановлено, що фонетичне значення звуків мови базується на їхніх фізичних характеристиках, тобто дане значення не є породженням значень слів, оскільки в певних аспектах їх природа є первинна, що також свідчить про його універсальний характер. При цьому окремі звуки, на думку дослідників, вступаючи в різні поєднання з іншими звуками, все ж таки, зберігають свої основні фізичні і емоційно-логічні властивості і мають неоднаковий звуко-символічний потенціал. Мабуть тому З. Харріс вважає, що зв'язок між звуковим портретом слова і його значенням слід шукати не серед окремих фонологічних елементів, а серед поєднань звуків і їх послідовностей [11, с. 188].

При вивченні символічних властивостей звуків науковці приходили до думки, що їх аналіз може здійснюватися і на рівні фонем, на рівні одиниць, менших або більших, ніж фонем, а саме на рівні диференційних ознак фонем або поєднань фонем. Крім того, впродовж останніх років зазначалося, що поєднання певних фонем, номінованих Дж.Р. Фірсом фонемемами, мають в різних мовах досить чітко виражені символічні функції, тобто мають фонетичне значення [2, с. 37].

Метою дослідження є виокремлення фоносемантики як інтеграційної дисципліни, окрім того, відбувається постійне підтвердження явища багатоаспектності даної науки, яка послуговується надбаннями не лише фонології, семантики та зіставного мовознавства (Ш.Р. Басиров, О.О. Тараненко, Т.М. Корольова), а й психолінгвістики (О.О. Леонт'єв, Р.О. Якобсон, S. Ertel, J.H. Greenberg, W. Mues), когнітивної лінгвістики, так само як інших суміжних дисциплін.

Для демонстрації даних тверджень пропонуємо результати експериментів з оцінювання фонем за ознаковими шкалами, які були запропо-

новані Ч. Осгудом, проаналізувавши частотність уживання диференційних ознак фонем щодо їх асоціативних зв'язків із запропонованими значеннями ознакових шкал, таких як *сила*, *активність*, *оцінка*, згрупувавши їх за негативними / позитивними значеннями.

До того ж, було визначено кількісні показники зв'язку між германськими, романськими та слов'янськими мовами за критерієм кореляційного аналізу – r . Результати підрахунків вказують, що віддаленоспоріднені мови, тобто германські та романські виявлять певний рівень кореляції між собою.

Зазначимо, що значимими є результати коефіцієнта кореляції у межах від **0,01 до 1,00**. Як свідчать статистичні підрахунки, за шкалою оцінки, порівняні фонемі в англійській та французькій мовах $r = 0,085$; а в німецькій та іспанській $r = 0,180$, тобто відслідковується мінімальний зв'язок, який можна пояснити як історичними, так і мовними контактами народів.

Варто відзначити, що мови слов'янської групи демонструють невисокий відсоток кореляції у випадку з германськими мовами, якщо ж говорити про слов'янські та романські мови, кореляція між ними взагалі не простежується, наприклад в українській та французькій мовах коефіцієнт кореляції $r = -0,207$, а в російській та іспанській $r = -0,273$.

Таблиця 1
Шкала оцінки. Коефіцієнт лінійної кореляції

Мови	Англійська мова	Німецька мова	Українська мова	Російська мова	Французька мова	Іспанська мова
Англійська мова	-	0,303	0,264	0,323	0,085	0,170
Німецька мова		-	0,339	0,389	-0,364	0,180
Українська мова			-	0,906	-0,207	-0,204
Російська мова				-	-0,147	-0,273
Французька мова					-	0,390
Іспанська мова						-

При аналізі шкали *сили* ми виявили, що кореляція присутня у близькос-поріднених мовах, таких як англійська та німецька ($r = 0,348$), нагадаємо, що ці мови належать до однієї мовної групи, так само як у випадку, українська / російська мова з показником коефіцієнта кореляції $r = 0,539$. Також простежується явище кореляції між віддалено спорідненими мовами (англійська / французька мови – $r = 0,352$). На нашу думку, виявлена кореляція є маніфестацією давніх зв'язків цих двох етносів, які проявились ще з часів Норманських завоювань. Варто зазначити, що найбільшим показником за шкалою сили володіють неспоріднені мови: романської та слов'янської груп, а саме фонемі російської та французької мов з показником $r = 0,569$. Імовірним поясненням та-

ких результатів можна вважати давні історичні взаємозв'язок між Росією та Францією, які зафіксовані з часів правління королеви Анни та Генріха I. В свою чергу, най-менший відсоток кореляції демонструють мови, різноспоріднені за своєю суттю, англійська та російська з показником $r = -0,069$.

Таблиця 2
Шкала сили. Коефіцієнт лінійної кореляції

Мови	Англійська мова	Німецька мова	Українська мова	Російська мова	Французька мова	Іспанська мова
Англійська мова	-	0,348	-0,024	-0,069	0,352	-0,403
Німецька мова		-	-0,121	0,309	0,203	0,049
Українська мова			-	0,539	0,266	-0,105
Російська мова				-	0,569	0,269
Французька мова					-	0,307
Іспанська мова						-

Щодо шкали *активності*, то найвищі показники коефіцієнта лінійної кореляції були виявлені у мовах, які належать до слов'янської групи – російська / українська мови – $r = 0,939$, а також високий рівень кореляції проявляється у віддалено споріднених мовах (германська, слов'янська мовна група), таких як німецька / українська мови $r = 0,464$ та німецька / російська мови – $r = 0,423$; так само кореляцію виявлено між англійською та німецькою мовами $r = 0,313$. Відсутність кореляції простежується між такими різноспорідненими мовами: російська / іспанська мови $r = -0,003$, українська / іспанська мови – $r = -0,079$, а також не корелюють між собою символічні значення фонем англійської та іспанської мов з показником $r = -0,363$.

Таблиця 3
Шкала активності. Коефіцієнт лінійної кореляції

Мови	Англійська мова	Німецька мова	Українська мова	Російська мова	Французька мова	Іспанська мова
Англійська мова	-	0,313	0,065	0,094	0,394	-0,363
Німецька мова		-	0,464	0,423	0,231	0,097
Українська мова			-	0,939	0,149	-0,079
Російська мова				-	0,141	-0,003
Французька мова					-	0,034
Іспанська мова						-

На нашу думку, трактувати отримані дані можна через призму когнітивної лінгвістики, предметом якої є визначення ролі мови у процесі пізнання й осмислення світу, в проведенні процесів його концептуалізації та категоризації при співвідношенні концептуальних систем із мовними, науковою та звичайною (буденною) картиною світу з мовною [6, с. 148].

Як відомо, наприкінці ХХ ст., враховуючи антропоцентричні налаштування, з'являється необхідність розглядати мову з позиції її участі в процесі пізнання людини. Лінгвістичні дослі-

дження останніх років визнають типовими для **концепту** (який, варто зазначити, є основним семантичним поняттям у даному вченні), набір смислів, якими людина оперує у процесі своєї ментальної діяльності та пізнання світу [4, с. 174].

Висновки і пропозиції. На нашу думку, через цю призму відбувається, визнання культурної специфіки мовних картин світу, що, в свою чергу, акцентує увагу на її етнічній маркованості, наприклад як одиниці колективного знання / свідомості, яка має мовне вираження та позначена мовно-культурною специфікою.

Список літератури:

1. Богин Г.И. Герменевтический круг и фоносемантика / Г.И. Богин // Проблемы фоносемантики (тезисы выступлений на совещании). – Москва: ИЯ АН СССР, Пензенский гос. пед. ин-т им. В.Г. Белинского. – 1989. – С. 65–67.
2. Журавлев А.П. Звук и смысл / Александр Павлович Журавлев. – Москва: Просвещение, 1981. – 160 с.
3. Журавлев В.К. Опыт фоносемантического анализа и синтеза / В.К. Журавлев, А.К. Камалаев // Проблемы фоносемантики (тезисы выступлений на совещании). – Москва: ИЯ АН СССР, Пензенский гос. пед. ин-т им. Белинского. – 1989. – С. 43–44.
4. Зиндер Л.Р. Общая фонетика и избранные статьи / Л.Р. Зиндер. – [2-е изд., испр. и доп.]. – Москва: Академия, 2007. – 576 с.
5. Каламаж М. Семантико-когнітивна характеристика фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом-іменником, синонімічним слову один / М. Каламаж // Сучасні дослідження з іноземної філології. – 2009. – № 7. – С. 174–183
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : [підручник] / М.П. Кочерган. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ: Академія, 2006. – 464 с.
7. Левицький В.В. Звуковой символизм. Основные итоги / Виктор Васильевич Левицкий. – Черновцы, 1998. – 130 с.
8. Потебня А.А. Мысль и язык : собр. тр. А.А. Потебня. – Москва: Лабиринт, 1999. – 268 с.
9. Рузин И.Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых фактов / И.Г. Рузин // Вопросы языковедения. – № 5. – 1996. – С. 39–50.
10. Harris Z. Methods in Structural Linguistics / Z. Harris. – Chicago: University of Chicago Press, 1951. – 193 p.
11. Lu A.Y.-Ch. Phonetic Motivation. A study of Relationship between Form and Meaning / A.Y.-Ch. Lu. – München: Hieronymus, 1998. – 223 p.

Незвеская А.Н.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ФОНОСЕМАНТИЧЕСКИЕ СВЯЗИ В СОВРЕМЕННЫХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В статье исследованы возможные степени приобретения звуком символических смыслов. Данное исследование демонстрирует выделение фоно-семантики как интеграционной дисциплины. Находит свое подтверждение явление многоаспектности данной науки. Продемонстрированы показатели экспериментов по оценке фонем за шкалами оценки, силы, активности. Проведенный анализ данных согласно критерия корреляционного анализа.

Ключевые слова: дифференциальный признак фонемы, эксперимент, звуковая организация текста, значение лексем, когнитивная лингвистика, корреляционный анализ, символическое значение, фонема, фоносемантизм, фонетическое значение.

Nezveska A.M.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

PHONOSEMANTIC CONNECTIONS IN LANGUAGES OF DIFFERENT SYSTEMS

Summary

The article investigates a possibility of acquisition of symbolic meanings by a sound. This study demonstrates the accentuation of phonosemantics as an integrative discipline. The phenomenon of multidimensionality of this science is confirmed. The article demonstrates the results of experiments on the evaluation of phonemes by scales of specific features. This research represents the analysis of data that are based on the criterion of correlation analysis.

Keywords: differential feature of phoneme, experiment, sound organization of the text, significance of lexemes, cognitive linguistics, correlation analysis, symbolic significance, phoneme, phonosemanticism, phonetic significance.